

få kilder fra dansk middelalder til udbredelsen af den kanoniskretslige videnskab og konkluderer, at der eksisterede en kanoniskretslig kultur, som nu er svær at eftervise detaljeret, men som heller ikke har været noget forskningsområde i Danmark.

Agnes Arnórsdóttir og Mia Korpiola behandler i hver sin artikel ægteskabet i henholdsvis Island og Skandinavien, begge ud fra en antagelse om, at to systemer var i konflikt – eller i en »uneasy harmony« – nemlig et gammelt nordisk og et nyt kanoniskretsligt. Det fik betydning for den konkrete udformning af det kanoniskretslige ægteskab, der overtog verdslige elementer for at tilpasse sig de givne omstændigheder.

Michael H. Geltings artikel om ægteskab, fred og incestforbud forsøger at finde en logik bag det upraktiske forbud mod ægteskab inden for de nærmere rader, nemlig at få så mange som muligt gjort i familie med hinanden for dermed at skabe fred. Han viser med yske Lov og Coutumes de Beauvais (1283), hvordan tanken blev optaget af aristokraterne og ironisk nok vendt til gen fordel: ved at udvide familien blev redsen af mulige støtter i fejder stør-

Endelig skriver Kirsi Salonen om fin- »illegale« ægteskaber 1449-1523 ud fra sine studier i Vatikanets pönitentiarsarkiv, som først blev åbnet for forskere i 1983. Hun gennemgår 35 ægtekabssager, hvor par, som måske havde været lykkeligt gift i årevis, pludselig opdager, at de er for nært beslægtet og søger pavelig dispensation. En forklaring på det er hensynet til børns arveaf, en anden kan have været socialt pres fra omgivelserne.

Tilsammen giver *Nordic Perspectives in Medieval Canon Law* et indtryk af nyt materiale og af nye spørgsmål, som har stor interesse for historikere i hele Skandinavien, og bogen præsenterer

også aspekter af nordisk historie, som kan være af interesse internationalt.

Kurt Villads Jensen

Tor Weidling: *Adelsøkonomi i Norge fra reformasjonstiden og fram mot 1660*. (Scandinavian University Press/Universitetsforlaget, Oslo, 1998). 652 s., 570 NOK.

Adelen har traditionelt spillet en lille rolle i norsk historieskrivning om tiden efter reformationen. De sidste 10-20 år har der dog været en betydelig interesse for emnet, og et større adelshistorisk projekt blev igangsat. Denne monumentale disputats må betegnes som det hidtil væsentligste resultat.

Weidlings emne er den adelige økonomi, og hovedmålet er at afklare, om adelen var økonomisk aktiv og præget af en økonomisk rationalitet, eller om kulturelle normer forhindrede dette. Forfatterens metode er en kombination af bredde- og dybdeanalyse. Med udgangspunkt i et antal hyldningslister, rostjenestetaksationer mv. opstilles adelsmatrikler for flere udvalgte tidspunkter. Hvor man tidligere ofte alene har regnet gamle norske slægter for norske, arbejder Weidling med det langt mere frugtbare begreb »norskbosatte« adelige, og det er dem, der indgår i matriklerne. For de enkelte undersøgelsesår undersøges så vidt muligt alle de norskbosatte adelsmænds uddannelse, embedskarriere og godsbesiddelse. Også på flere væsentlige godsøkonomiske felter som arrondering, hovedgårdenes størrelse, udsæd, besætning og personale og omfanget af adelig savværksvirksomhed dækker afhandlingen bredt. Resultaterne fremlægges dels i afhandlingens kapitler, dels i form af et meget omfattende bilagsmateriale.

Disse breddeanalyser kombineres med en dybdestudie af to adelsfamilier gennem tre generationer – eller i alt

seks (eller til dels syv) personer. Argumentet for at vælge denne metode er, at det for udvalgspersonernes vedkommende er muligt detaljeret at følge såvel deres lensmandsvirksomhed og dens økonomiske betydning som alle deres godstransaktioner.

Afhandlingens metode er principielt frugtbar, og Weidling når langt ad denne vej, om end han efter anmelderens opfattelse ikke helt får udnyttet de muligheder, kombinationen af de to metoder giver.

Weidling søger i indledende kapitler at indkredse adelens mentalitet og forbrug, idet han anlægger et bredt syn på økonomibegrebet. Disse kapitler bygger overvejende på andres arbejder. Forfatteren kan fastslå, at en stigende andel af den norske adel gennem dannelsesrejser fik direkte impulser fra udlandet. Samtidig mener han at kunne konstatere et stigende luksusforbrug – og et deraf følgende øget behov for indtægter. Indtægtsbehovet blev i første omgang til dels dækket gennem en omfattende låntagning. Med rette påpeger Weidling, at lånenes langtidsvirkning i høj grad var at bringe mange adelige i en position, hvor der akut skulle skaffes penge til renter og afdrag. Havde de ikke været vant til at tænke »økonomisk«, blev de nu nødt til det.

Afhandlingens hovedanliggende er den side af adelens økonomiske aktivitet, der var rettet mod at fremskaffe indtægter og kapital. Et af afhandlingens væsentlige resultater er, at norskbosatte adelsmænd havde len i større omfang, end hidtil antaget. Reelt var det kun slotslenene, der stort set var forbeholdt udsendte sydfra, men de få slotslen udgør en forholdsvis meget mindre del af lensmassen i Norge, end tilfældet var i Danmark. Dybdeanalysen af de udvalgte personer klarlægger overbevisende, at de fleste af dem må have haft ganske betydelige indtægter fra en sammen-

hobning af mindre len – og at disse bør tillægges større vægt i analyser af norsk lensvæsen, end det som regel er gjort, i hvert fald fra dansk side.

Godspolitisk kan Weidling også konstatere en betydelig aktivitet. De norskbosatte adelige søgte i første halvdel af 1600-tallet både at arrondere deres godser og at udvide hovedgårdsdriften. Mange hovedgårde var små, men navnlig i Oslofjordområdet og ved Trondhjem var der også mere betydelige hovedgårde. Gennem beregninger, der ganske vist er behæftet med temmelig stor usikkerhed, kan forfatteren sandsynliggøre, at i hvert fald visse sydnorske adelsmænd må have haft større indtægter fra hovedgården end fra landgilde. Ikke alt norsk gods var derfor som traditionelt antaget rentegods.

Hertil kommer, at den norske adels økonomiske aktiviteter langt fra var begrænset til landgildeopkrævning og landbrugsdrift. Bjergværksdrift og egentlig handel tiltrak forholdsvis få adeliges penge, mens flere var engageret i fiskeri. Først og fremmest havde et stort antal adelige dog betydelige interesser i savværksdrift. Weidling viser, hvor vigtig denne sektor var for den sydnorske adel. Således havde så godt som alle adelige i Oslofjordområdet egne save, og i hvert fald i nogle tilfælde må de antages at have været meget afgørende for formueopbygningen. Weidling påpeger, at det snarere tyder på en *mere* økonomisk aktiv og mindre rentierpræget adel i forhold til den danske end det modsatte. Weidling mener at kunne finde spor af både personlig ledelse fra adelsmændenes side og rationelle kalkuler.

Weidlings endelige konklusion er derfor, at *forbrugssiden* måske nok i høj grad var kulturelt bestemt på den måde, at en adelsmand var »nødt til« at have et betydeligt prestigeforbrug, men at *indtægtssiden* af den adelige økonomi var præget af økonomisk rationalitet.

En række forhold ændrede sig imidlertid efter Weidlings opfattelse under kriserne i 1600-tallet. Det kulturelt bestemte forbrug fortsatte med at vokse, mens indtægtssiden ikke kunne følge med. Det førte til låntagning – i nogle tilfælde med efterfølgende fallit. Her er to af hans udvalgs personer, Gunde Lange og Claus Brockenhuus, fremtrædende eksempler, og Weidling kan i nogen grad følge, hvordan låneoptag og kautionforpligtelser bliver til en snebold, der ender med at tage dem begge med sig ned over afgrunden. Et andet resultat var, at i følge Weidling, at adelen trak sig ud af den direkte økonomiske virksomhed og i stigende grad gik over til forpagtninger. Weidling anfører, at dette i den konkrete situation også var rationelt, men ansiget førte til afstand mellem adelen og den direkte økonomiske aktivitet.

Weidlings to hovedsynspunkter – at den norske adel betød mere end traditionelt antaget, og at den var præget af en økonomisk rationalitet – er på mange måder overbevisende og væsentlige. Deres rækkevidde skal dog ikke overdrives. Weidlings udvalgs personer er urepræsentative. Alle personer hører til adelen mere velhavende del, og alle var hjemme i Østfold og Vestfold, som Weidling selv definerer som centrene for den norske adels økonomiske aktivitet i perioden – såvel vedrørende hovedårsdrift som savværksvirksomhed. Med et sådant udvalg får vi et indtryk af velstand og økonomisk dynamik på deres højdepunkt. Også de øvrige adelige, som flittigt inddrager undervejs i sine gennemgange, hører i hovedsagen til samme kreds.

Dette er Weidling selv bevidst om, men han udnytter kun i begrænset omfang sine omfattende breddestudier til at præsentere en samlet vurdering af, hvor stor – eller rettere lille – en gruppe af personer hans resultater kan forventes at have nogen gyldighed for. Weidlings

breddestudier viser ganske vist, at der var velhavende og veluddannede norsk-bosatte adelsmænd med karriere. Hans bilagsmateriale viser imidlertid også, at der næppe var meget over 10-15 af dem på noget tidspunkt, og at den norske adel ved siden af rummede en gruppe lavadelige uden udenlandsk uddannelse, formue eller embeder af betydning. De inddrages ikke meget i hans argumentation, men det er afgørende for forståelsen af den norske adel, at en forholdsvis større del af den var udpræget lavadel, end tilfældet var i Danmark. Sammenlignet med den danske eller slesvig-holstenske adel var den norske fåtallig og samlet set fattig, og det er ikke mærkeligt, at den ikke kunne hævede sig selvstændigt politisk inden for det oldenborgske monarki. Det er også slående, at den højere norske adel var præget af et stærkt indgiftede udefra. Weidling fremhæver selv, at Norge var et land for lykkeriddere. Man kunne formode, at der simpelt hen ikke var et passende antal ægtemager inden for den norske højere adels egen kreds.

Selv i forhold til den bedre del af den norske adel er Weidlings udvalg imidlertid også skævt, idet de to slægter havde parallelle forløb. Begge begyndte med en indvandret dansk lavadelsmand, der giftede sig med en arving fra en af de uddøende norske højadelsslægter. Begge kulminerede de i anden generation, og i begge tilfælde satte en dansk svigersøn i tredje generation alt over styr. Uanset Weidlings bevidsthed om dette kan det næsten ikke undgå at påvirke det billede af ændringer i adelen efter 1630, han opstiller. En mere konsekvent sammenligning med Bielkerne, der først kulminerede efter 1630, og som til dels er undersøgt, eller f.eks. den mere stabile slægt Bildt eller slægtskredsen Movatt-Rosenkrantz, der opbyggede et stort vestnorsk kompleks netop på samme tid, som udvalgsper-

nerne gik fallit, ville kunne nuancere billedet og bedre be- eller afkræfte tesen om en ændring i adelens økonomi og økonomiske strategi omkring 1630.

Det ændrer ikke ved, at der er ydet et meget væsentligt bidrag til forståelse af et område, det til for nylig var så godt som udforsket, og Weidlings resultater og tilgange bør også inddrages i dansk adelsforskning og i det hele taget i forståelse af den komplicerede helhed, det oldenborgske monarki var. Samtidig har han gennem sine meget fyldige bilag over adelens medlemmer og deres uddannelse, karriere og godsbesiddelse og hovedgårdenes størrelse, udsæd, besætning og personale givet andre utallige afsæt til at gå videre.

Carsten Porskrog Rasmussen

Erling Sandmo: *Voldssamfundets undergang. Om disciplineringen av Norge på 1600-tallet.* (Universitetsforlaget, Oslo, 1999). 301 s., 348 NOK.

Erling Sandmos bog handler om vold, eller rettere: om vold som social, politisk og kulturel konstruktion. Gennem 1600-tallets protokoller fra bygdeting i bondesamfund i to norske regioner, sydvestlandet og det indre østland, belyses hændelser, retssager og domme, der som fælles reference har et forhold til, hvad vi i dag ville definere som vold, dvs. allehånde tilfælde af overfald, slagsmål, drab eller mord.

Bogen er en revideret udgave af Sandmos disputats *Slagsbrødre: En studie av vold i to norske regioner i tiden fram mot eneveldet* (1998), der igen er del af det fællesnordiske projekt »Normer og sosial kontroll i Norden, ca. 1550-1850«.

Erling Sandmos hovedpointe er, at vold som kulturel kategori ikke kan tænkes som historisk konstant, men er en kulturrelativ størrelse, der som kate-

gori må historiseres. Han er her først og fremmest inspireret af Foucault og andre, dvs. at arbejdet koncentrerer sig om diskurser, magtpositioner og sprog. Resultatet bliver en meget tæt redegørelse for, hvilken funktion en voldsituation fik for anklagede og dømte. Det påvises overbevisende, at en anklages betydning ikke var konstant, men afhang af de impliceredes status i et lokalsamfund, hvis bindemiddel i livsvigtig grad var konventioner og æresbegreber. Forsoning og tilgivelse spillede derfor en vigtig rolle, undtagen når det gjaldt 'Den Anden' – i disse samfund repræsenteret af omstrejfer, tattere og ugifte kvinder, der næsten altid rantes af meget hårde straffe. Samtidig påpeges en vigtig udvikling i den behandlede periode: Dette bindemiddel mistede gennem århundredet en stadig større del af sin betydning og funktion, eftersom repræsentanter (sorenskrivere) for en stadig stærkere statsmagt overtog mere og mere af kontrollen med den folkelige domstol, bygdetinget. Volden blev kriminaliseret og kategoriseret, og muligheden for bearbejdelse og forsoning nedtonedes.

Bogen handler om fortællinger og skabelsen af meningssammenhænge. Et drab kunne i den beskrevne kultur for eksempel ikke defineres absolut som en uretmæssig aflivning, men måtte beskrives og behandles ud fra andre sammenhænge som eksempelvis ære, ærlighed, civilstand, køn og magt. Sandheden afhang af, hvem der talte.

Alt dette behandles og påpeges overbevisende og originalt. Bogen er et meget vellykket resultat af at koble nyere teorier på historisk forskning og er vedkommende for alle, der sysler med eller spekulerer over denne kobling. Samtidig er den spændende, velskrevet og læseværdig.

Anne Ingeborg Sørensen